Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 8

Eylül 1969 - 250 Kuruş

İttihad ve Terakki'nin
Eski Nafia Nâzırı

ALİ MÜNİF BEY'İN HATIRALARI

Yazan: Taha Toros

Hâtıralarını okuyacağınız Ali Münif, eski bir İttihatçı ve Nafıa Nâzırıdır. Yıllarca mebus olarak Adana'yı bihakkın temsil eden bu zat, kendisini tanıyanlarca teslim edilen müstesna bir karaktere sahipti.

Ali Münif, İstibdad idaresine isyan eyleyen bir babanın çocuğu olarak Mülkiye mektebinde okurken, ilk defa kurulan gizli cemiyetin başına geçmiş, Paris'tekilerle münasebete girişmiş, Zabtiye Nezareti'nde, Bâbıseraskeri'de günlerce hapsolunmuş, bu zindan hayatının verdiği ıstırap ve korkudan yılmıyarak İttihat ve Terakki'nin resmen teşekkülüne kadar, kellesi koltuğunda mesaisine feragat ve mahrumiyet içerisinde devam eylemiş bir komiteci idi.

Meşrutiyet'in ilânı arifesinde, Rumeli'de baş kaldıran hürriyet kahramanlarına — Köprülü Kaymakamı iken — iştirak ederek halkı bu dâva uğrunda irşad etmiş ve Meşrutiyet'in iadesi bahsinde saraya ilk telgrafı keşide eyleyen mülkiye âmiri olmuştur.

●

Meşrutiyet'te mebus, vali, müsteşar, Cebelilübnan mutasarrıfı, Nâzır, Nâzır Vekili ve nihayet Malta sürgünü olan Ali Münif'in geniş hâtıralarını yazmayı, ilk olarak 1940 senesinde düşünmüştüm. Beni evlâdı gibi severek teveccüh gösteren bu büyüğümüz, düşüncemi şöylece kabul etti:

Zaman zaman kendisi başından geçenleri bana anlatacaktı. Ben bunları dinleyip kaleme alacaktım. Nitekim, işe böyle başladık. Ben daha çok dikte ettirmesine ehemmiyet veriyordum. O ise, beni dinledikten sonra yazdıklarımı okutmakla iktifa ederdi. Kendisi yaşça ihtiyar, fakat kafaca eşi görülmemiş bir dinçliğe sahipti. 1940 yılında başladığımız bu hâtıratın sonunu, 1950 yılı sonunda alabildik.

●

Hâtıralarını anlatmaya istekli bulunmadığı günler çok oldu. O gün susardı. Daima kendisinin anlatmaya arzulu bulunduğu zamanı seçerdim. İlk defa 1940 yılında Ceyhan kazasına yakın bulunan çiftliğinde bu hâtıraların tesbitine başladık.

Son sene içerisinde hâtıralarını uzun uzun ve hattâ birçok yerlerini tekrarlıyarak anlatması — ne yalan söyliyeyim — içime, fena akıbetinin yaklaştığı hissini veriyordu. Nitekim, hâtıratının son kısmını anlatıp, nedense Malta esareti kısmına tekrar avdet eyliyerek bir, iki noktayı ilâve eylemesinden sonra Istanbul'a gitti. 3 ocak 1951 tarihinde kanser ameliyatını müteakıp Teşvikiye Sağlık Yurdu'nda bu fânî dünyaya, tecrübe görmüş gözlerini kapadı.

Taha Toros

Ali Münif Bey, 1917 yılında, Nafia Nâzırı ve Maarif Nâzır vekili iken.

YEGENAĞA lâkabıyle tanınan ailemiz aslen Anamur'ludur. Eski Anamur Beylerinden birinin, yerine kaim olacak çocuğu bulunmadığından, yeğenini halef olarak büyütmesi ve ölümünden sonra bu çocuğun, yerine bey seçilmesi halk arasında (Yegenağa) olarak isimlendirilmiştir. Ceddimiz bu Yegenağa'dır.

Derebeylik mücadelelerinin cilvelerinden olarak bir buçuk asır evvel Adana'ya yerleşen (Yegenağa), memleketin bilhassa nükteleriyle tanınan bir ailesinin üremesine vesile vermiştir.

Babam Yegenağa zade Hakkı Bey, eski edebiyat kitaplarında (Adana'lı Hakkı) namiyle şöhreti olan bir şairdi. 1853 tarihinde Adana'da doğmuş, muhitinde hususi surette tahsil gördükten sonra, devrin icabatına uyarak memuriyet hayatını ihtiyar eylemiştir. Maişet kaygusıyle bu mesleğe giren babam, şiirle uğraşmaktan da hâli kalmamıştır.

Kozan'da Âşar Müdürlüğü, Adana'da Meclisi İdare Başkâtipliği, Vilâyet Gazetesi Müdür ve Muharrirliği gibi vazifelerde bulunmuş ve bilhassa halk tarafınan Bâbıâli'ye aksettirilecek şikâyetleri kaleme almakla meşhur olmuştur.

Edebiyatın bilhassa hiciv sahasında behresi olan babamın başına ne gelmişse, kalemi yüzünden gelmiştir. Kozan Âşar Müdürlüğü ile Adana Meclisi Umumî Başkâtipliğinden azillerinde, o devre uymayan serazad kaleminin suçu bulunmakla beraber, Meşrutiyet'e mütekaddim yıllarda bir mutasarrıflığa tayini derdest iken, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'nın durdurması da hep kaleminin ve kelâmının yüzündendir.

Ne tuhaftır ki, vatan ve hürriyet mevzuunda Adana'da yeni fikirli bir adam olarak maruf bulunan Hakkı Bey, 23 yaşında iken ilk darbeyi, yine Vatan ve Hürriyet mücahidi olan Vali Şair Zıyâ Paşa'dan yemiştir! Talihin bu garip cilvesi babamın kalemini susturamamış, hatta onun mücadeleli hayatında bir kuvvet olmuştur.

Şair Zıyâ Paşa 1878 yılında Adana'ya vali olarak geldiği zaman babam pek genç bulunuyordu.

O yıllarda Adana'da babam gibi edebiyatla iştigal eden üç dört genç vardı. Şair bir Valinin, bahusus Ziyâ Paşa gibi Şark ve Garp edebiyatına vakıf, hürriyet mücadelesinde çalışan bir kalem sahibinin Adana'ya gelişi babamla birlikte bütün gençleri sevindirmişti. Şair Valiyi iki günlük mesafeden karşılamak için yapılan hazırlıklarda bilhassa vazife alan babam, kafileye karışarak Pozantı'ya kadar atla gidip istikbalinde bulunmuştur.

Vali Ziyâ Paşa, kendisinin Vilâyet hududunda karşılanmasına pek memnun olmakla beraber, yol yorgunluğunun tesiriyle olacak, tavrında bir asabiyet sezilmiştir. Karşılamada Adana'nın genç şairleri Ziyâ Paşa için hazırladıkları kudumiyeleri birer birer övmüşlerdir. Sıra Hakkı Bey'e geldiğinde, Ziyâ Paşa gereği gibi iltifat göstermediğinden — esasen hassa ve seriüinfial olan — babam, bir fırsatını bulup kafileyi terk ederek Adana'nın yolunu tutmuştur.

Valinin şehre girişinden evvel yetişen Hakkı Bey, yolda kudumiyesini hicviyeye tahvil ederek taraftarlarıyle birlikte gece yarısı, şehrin göze çarpan büyük binalarının duvarlarına kömürlerle meşhur hicviyesini yazmıştır. Bu hicviyenin son satırı, aynı zamanda Ziyâ Paşa'nın Adana'ya geldiği tarihleri ebcedle ifade eylemesi bakımından, dillere destan olmuştur:

Ziyâsı kalmadı mülkün, gelince Paşâsı!

Bir gün sonra sabahleyin şehre araba ile giren Ziyâ Paşa, duvarlardaki iri harflerle yazılmış garip hicviyeyi okumuş, dehşetli surette sinirlenerek faillerinin aranmasını emreylemiştir. Diğer taraftan, bu hicviyenin son satırının ebcedle sanatkârane bir surette tertiplenmesi karşısında sükûtu muhafaza ederek, yalnız mürettiplerini öğrenmek istemiştir.

Şair Hakkı Beyin adı, o günden itibaren, Ziyâ Paşa'nın sinirine dokunduğundan, bir fırsatını bulup Sultan Hamid'e düşmanlığından bahisle, kendisini Âşar Müdürlüğünden azletmiştir.

Hattâ babam bu yüzden kısa bir müddet mevkuf dahi kalmıştır.

Babam, Ziyâ Paşa'yı iki cephede mütalâa ederdi. Bilhassa şairliğini baha biçilmez olarak tavsif eylerdi. Niteklm, mağduriyetine sebep olmasına rağmen, ona büyük bir şair olarak inanırdı. Hattâ öldüğü gün, Ziyâ Paşa'ya büyük bir cenaze merasimi hazırlayanlar arasına o da katılmıştı. Dinî merasim sırasında, imam ahaliye dönerek:

— Ey cemaat! Bu adamı nasıl bilirsiniz? Sualine karşı babamın:

— İyi bir şair bilirizl diye yüksek sesle cevabı meşhurdur.

Babam hakkında reva görülen ikinci azil muamelesi de Adana Valisi Hasan Tahsin Beye müyesser olmuştur! 1887 senesinde Hasan Tahsin Beyin Valiliği sırasında babam yine Meclisi İdare Başkâtibi idi. Vali her tayin olunduğu vilâyete Başkâtip olarak adamlarından ve sırdaşlarından birinin de beraber getirdiğinden, bir fırsatını bulup Hakkı Beyin vazifesine nihayet vermek istiyordu. Fakat bir bahane bulmak lâzım. Nihayet vesileler, fırsatlar Valiyi fazla intizarda bırakmadı.

O yıl Çukurova'da büyük bir kuraklık olmuştu. 1303 kurağı diye anılan bu uğursuz senede, Çukurova ziraat hayatında görülmemiş bir kıtlık zuhur etti! Her taraftan ianeler toplanıyordu. Halkın hamiyetini tahrik sadedinde vilâyetin resmî gazetesi olan (Seyhan) da bu mevzuda makaleler yazılması tensip edilmişti. Babam, bu mevzuda — Valinin arzusu üzerine — bir makale yazmıştı. Bu makalede ahali ianeye davet olunmakta idi. Böyle bir makalenin başında Padişaha dua yazılması unutulduğu bahanesiyle Vali, babamın vazifesine son verdi. Bu hâdise karşısında kafasına ve kalemi sayesinde gıyaben edindiği dostlarına güvenen babam İstanbul'a gitti.

O zaman Adana'dan İstanbul'a Mersin'den deniz yoluyle gidilirdi. Bilâhare babamdan dinlediğime göre, vapurun, Namık Kemal'in mutasarrıf bulunduğu Rodos'a uğramasından istifade ederek, büyük vatan şairini de ziyaret eylemesi her iki taraf için meserreti mucip olmuştur. Oğlu Ali Ekrem ile zaten tanışır ve sevişirlerdi. Bu tanışıklık 1884 yılında Namık Kemal'in damadı hemşehrimiz Rifat Beyin (eski Âyan Reisi Menemen'li Zade Rifat) Adana'da Defterdar bulunduğu sırada, Ali Ekrem Beyin hemşiresini ziyaret için buraya gelmesiyle başlamıştı. Ali Ekrem bu vesile ile Adana'da uzun müddet kalmış ve edebiyat muhibleriyle dost olmuştu.

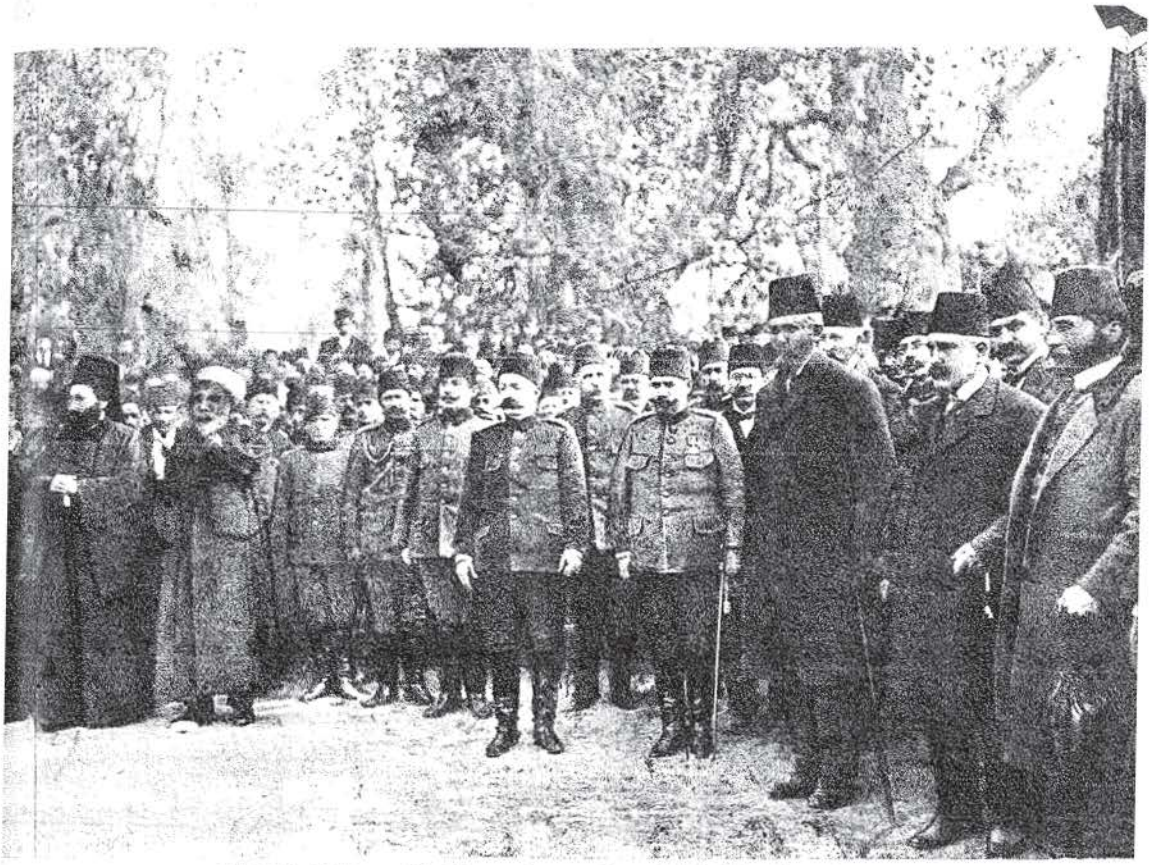
Vapurun Rodos Adasında durmasından faydalanan babam, hükümet konağına giderek Namık Kemal'i görmüş. Büyük şair ismini söyleyince — oğlunun arkadaşı olduğunu anlayarak — derhal hatırlamış ve hüsn-i kabul göstermiş. Sohbet esnasında Namık Kemal, babama azil sebebini sual edip, yazdığı makalede padişaha dua faslını unuttuğu cevabını alınca, hemen odacıyı çağırıp keşide edilmek üzere bu sabah yazılan telgrafın postaneye tevdi edilip edilmediğini sormuş! O devirde bahanelerin ne badireler doğuracağını belirten bu hatırayı babam, zaman zaman hikâye ederdi.

ADANA İDADİSİNİN İLK TALEBESİ VE AYRILIŞ

Adana Valisi Abidin Paşa'nın himmeti, halkın iane ve gayretiyle Seyhan kenarına Askeri İdadi olarak yapılan büyük taş bina 1888 senesinde Adana İdadisi ittihaz edildi. Memlektin ilk idadisinin ilk talebelerinden biriydim.

1889 yılında, mektebin ikinci sınıfında iken, babamın Gelibolu Mutasarrıflığı Tahrirat Müdürlüğüne tayini dolayısıyle ev değiştirdik. Bu nakilden faydalanarak, İstanbul'da Mühendishanei Şahanede okumak yegâne gayemdi. İdadide riyaziyem kuvvetli idi. Mühendis olmayı bu bakımdan istiyordum. Riyaziye hocamız ve hemşerimiz Nabi Beyin (1) bu mektepte okumuş olması ve

(1) Nabi Menemencioğlu (1856 - 1938)

Ali Münif Bey, II. Meşrutiyet yıllarındaki bir törende.

bu mesleğin istikbali hakkındaki cazip hasbıhalleri beni mühendisliğin cazibesine kaptırmış gibiydi!

Gelibolu'ya babamın yanına gidince vaziyet değişti. Mutasarrıf Haşmet Bey (Sadrâzam Kâmil Paşa'nın oğlu, Hikmet Bayur'un babası) ile babamın muarefeleri derinleşmişti. Benim tahsil vaziyetim hakkında hasbıhal ederlerken Mutasarrıf Bey, Mülkiye-i Şâhaneyi tavsiye eylemiş. Mumaileyh esasen Mülkiyeli olduğundan, bu tavsiyesiyle intisap eylediği mesleğin o zamanki kıymetini belirtmek istiyordu.

MÜLKİYEYE GİRİŞ

Gelibolu'daki evimize indiğimiz gece babam, Mutasarrıf Beyin tavsiyesini cazip bir şekilde anlattı. Bir gün sonra elimden tutarak, beni Haşmet Beyin huzuruna çıkardı. Mutasarrıf hayli iltifattan sonra Mülkiye Mektebini sena eyledi.

Bir müddet sonra Mülkiyeye girmek üzere babamla Istanbul'a geldik. O zaman Mülkiye Mektebinin üç sınıfı idadî, iki sınıfı âlî kısmı vardı. Asıl Mülkiye-i Şahane âlî kısım idi. Mektebe girdiğim sene idadi dört, âli kısım üç yıla çıkartıldı.

Mülkiyeye ilk gittiğimiz günü hiç unutmam. Doğruca İdadî kısmı Müdürü Abdurrahman Şeref Beyi ziyaret ettik. Babam, Adana İdadîsi 2'nci sınıfında okuduğumu, Mülkiye İdadisine vermek istediğini söyleyince Şeref Bey, kekeme lisaniyle beni imtihana tabi tuttu. Umumî mahiyette birçok sualler sorduktan sonra, elime bir tarih kitabı tutuşturdu. Bir sayfa kadar okudum. Diğer sayfayı çevirirken durmamı işaret etti. Okuduğum son cümledeki (Ahvali umumiye) terkibinin neden (ahvali umumî) olmayıp tenisli şekilde (ahvali umumiye) tarzında yazılıp okunduğunu sordu. Bilmediğim için cevap veremedim. Sualini tavzih etmek istedi. (Hal) müzekkerdir, (umumiye) müennestir, niçin? diye sordu. Sonra kendisi sualin cevabını verdi:

Müzekker kelimeler, terkiplerinde sıfat alırken cemi yapılmışlarsa müennes olurlar...

— Hakkı Bey, mahdum efendiyi İdadi birinci sınıfa alacağız, dedi. Ben mutlaka 2 nci sınıfa girmek istiyordum. Fakat (Ahvali umumiye) birinci sınıftan başlamamı icap ettirdi!

MÜLKİYE-İ ŞAHANEYE GEÇİŞ

Mülkiyenin 4 senelik tâlî kısmını arızasız ikmal ettikten sonra, âlî kısma yani Mülkiye-i Şâhâneye girecektik. İmparatorluğun her idadîsinden Mülkiyeye girmek üzere birçok talebeler gel-

di. Mektebe yalnız 40 kişi alınacaktı. Taliplerin fazlalığı karşısında mektep idaresi, idadî mezunları arasında imtihan açmaya karar verdi. Mülkiyenin tâlî kısmından mezun olan bizler, bu karara itiraz eyledik. Zira, biz esasen Mülkiyenin idadisinden mezun olduğumuzdan, âlî kısma bilâ imtihan girmemiz lâzımgelirdi. Arkadaşlarla gizli bir toplantı yaparak bu imtihana girmemeye karar verdik! Boykotumuzu, imtihan günü Sultanahmet Camiinin civarındaki parkta toplanmak suretiyle izhar eyledik. İçimizden bir grup seçerek mektep müdürüne gönderdik. Ben bunların içersinde bulunuyordum.

Müdür Abdurrahman Şeref Bey'in odasına girdik. Mülkiye Tâlî (idadî) kısmı müdürü olan Şeref Bey, o yıl terfian Âlî kısım müdürü olmuştu. Müdürün yanında imtihan heyeti toplanmıştı. Hepimiz mülkiye tâlî kısım mezunlarının imtihana tâbî tutulmasının yersizliğini ve tâlî kısmın esasen mülkiyenin kendi malı bulunduğunu, ve bu idâdînin hikmeti vücudunun, Mülkiye Âlî kısmına talebe yetiştirmek olduğunu ısrarla iddia eyledik. Ricamız kabul olunmadı.

İstibdad rejiminin en şiddetli bir devrinde mektep idaresine karşı protestolarda bulunarak hepimiz Sultanahmet parkına döndük. O gün imtihan yapılamadı. Boykotumuzun müessir olduğu ümidine düşerek seviniyorduk. Bir aralık mektep idarecileri talebe mümessillerini davet ederek, hareketimizin isyan mahiyetinde telâkki edileceğini, Dersaadette böyle bir vak'a zuhurunun fena âkıbetlere müncer olabileceğini telkin etmek istediler! Hakikat şudur ki, o senelere kadar İmparatorluğun hiçbir şehrinde, böyle bir talebe nümayişi vukubulmamıştı.

Mektep idaresi ile iki gün münakaşadan sonra, bazı arkadaşlarımızın mütavaatı yüzünden, mukavemetimiz kırıldı. Naçar, elebaşı olan bizler de heder-i istikbal endişesiyle imtihanlara katılmaya mecbur olduk.

İmtihan mefhumu, insanı heyecana ve bazen ümitsizliğe düşüren düşünceler içersinde bırakır. Hayatımda bu imtihan kadar hâtırasını, heyecanını unutamadığım bir eşini bilmiyorum. Muvaffak olanlardan 40 kişi mektebe alınacaktı. (Yarabbi!) diyordum. Bari bu imtihanda 40' ıncı olabilsem!

İmtihan sükûnetle geçti. Neticesi tahtaya asıldı. Birincilikle kazandığımı görünce gözlerim yaşardı. İkinci ya Hasan Tahsin (1) veya Cavit (2) idi: iyice hatırlayamıyorum.

O gün yurdun muhtelif köşelerinden gelip imtihan kazanan arkadaşlar, Mülkiye-i Şâhâne'ye yerleştirildi. Birçoğumuz tanışmıyorduk. İmtihanı kazananlar hep bir arada yemek yediler. Fasulye ile pilâvdan ibaret olan bu yemeği birbirimizin yüzüne bakmadan, birbirimizle konuşmadan yedik. Yemek sonunda zayıf nahif bir talebe ayağa kalktı. Hepimizin yeni bir hayatın bâsamaklarında olduğumuzu, yıllarca bir arada tahsil edeceğimizi, şimdiden tanışmak için, herkesin hazır bulunan arkadaşlara kendilerini tanıtmasını teklif eyledi. İlk evvel kendisini tanıttı: Ben Cavit (Selânik), hepimiz karşılıklı tanışmalardan sonra tahsil hayatımızın samimiyet ve uhuvvet içersinde geçmesine dua ettik.

Mülkiyeyi ikmalden sonra da bu çatı altında birlikte feyz alanların memleket hizmetinde yardımlaşmaları lüzumu — devrin icabatına göre siyasî bir mânaya gelmemek üzere — belirtildi.

Mülkiye-i Şâhâne'de geçen üç yıllık tahsil hayatımızda birçok bâdirelere maruz kaldık. Takip ve tevkif olunduk. Parasız kaldık. Fakat, imanımız, vicdanımız bizi tuttuğumuz yoldan ayırmadı. Bunları sırası geldikçe anlatacağım.

İlk senelerden beri ben Fârisî ve Arabiyi ilerletmeye çalıştım. Günün birinde Avrupa'ya firar zorunda kalırsam, lisandan müşkülâta uğramamak için Fransızca'ya da ehemmiyet veriyordum.

EDEBİYAT VE FELSEFE MERAKI

Fransızca'yı ilerlettikçe, büyük edebiyatçıların eserlerini okumak hastalığına tutuldum. Birçoklarını tercüme etmek hevesi, mukavemeti güç bir arzu halinde beliriyordu. Türkçe dîvân ve tarih merakım da had safhaya gelmişti. Edebiyatla da iştigale başladım. Babam Şâir Hakkı Bey, bu merak ve meylime fevkalâde hiddet gösteriyordu. Edebiyata karşı olan şevkimi kırmak istiyordu. Yazdığı mektuplarda şöyle diyordu: «Edebiyatla sakın uğraşma! Kendini devrin terakkî icabatı ile alâkalı mevzulara ver... Bugünkü günde fen işlerini bırakıp edebiyatla iştigal etmek, modern silâhlar dururken, çakmaklı silâh kullanmaya benzer...»

Babam, edebiyatla meşgul bir adamdı. Onu, kendi iştigal sahasından gayri memnun görmek, beni de bu mevzulardan kaçındırmaya sevk eyledi. Fakat ne de olsa felsefe merakım, ilmî metotlarla sistemlere olan hevesim içimi yakıyordu. Bu ateşledir ki, mektepte iken Spencer'in (Education) adlı eserini tercüme ederek (Terbiye-i İlmiye) adıyle neşreyledim. Bu kitap hayatımda neşreylediğim ilk ve son kitabımdır. Daha sonraları birçok eserler kaleme aldımsa da ya ikmaline muvaffak olamadım veya neşrine lüzum görmedim. Terbiye kitabını öyle bir heyecanla neşretmiştim ki, o çocukluk günlerimin tatlı raşelerini düşündükçe şu darbımeseli tekrarlarım: «Zaman olur ki, hayali cihan değer!...»

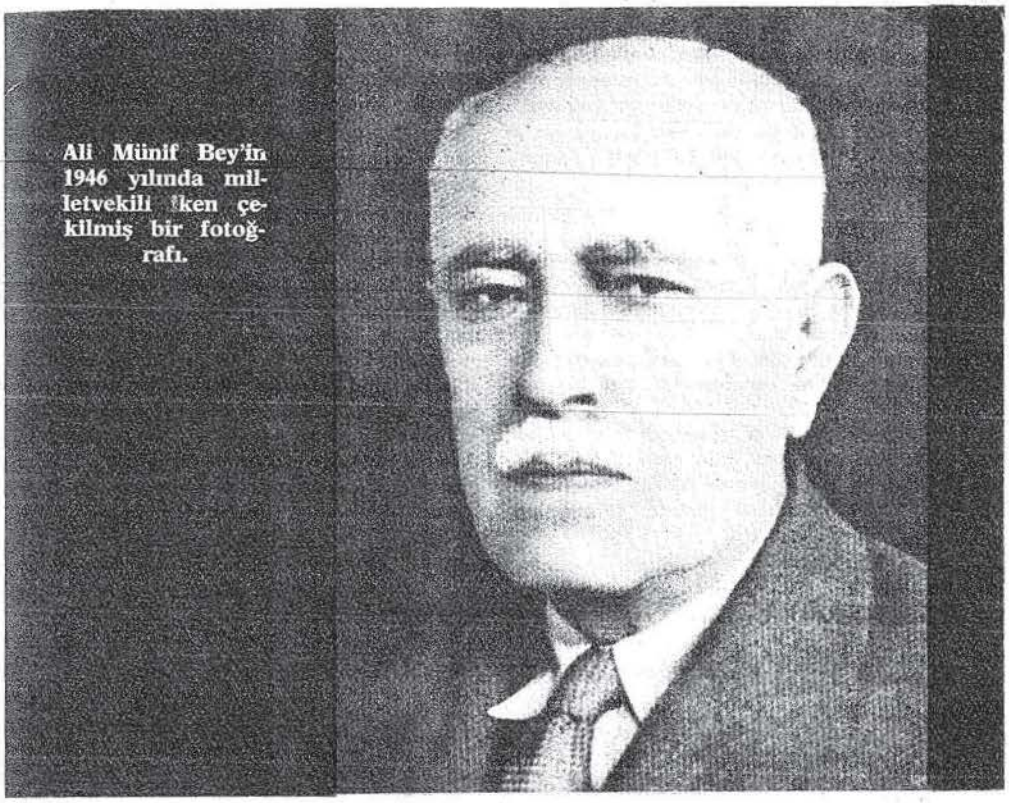
MÜLKİYEDE İLK GİZLİ TEŞEKKÜL

Mülkiyede irfanımız arttıkça, Avrupa'ya kaçanların çıkardığı risaleleri okumak, istibdad idaresine karşı yakınlarımız arasında münakaşalar yapmak bir sevk-i tabiî haline gelmişti. Bunu emekleme halinde bir siyasî hareket olarak vasıflandırmak da caizdir.

Fakat, hafiye bolluğu karşısında en yakın dos-

---

(1) Profesör Hasan Tahsin Ayni.
(2) Maliye Nâzırı Cavit.

Ali Münif Bey'in 1946 yılında milletvekili iken çekilmiş bir fotoğrafı.

tunuzla dahî, dertleşmenin imkânı olmadığı bir devirde yaşıyorduk. Her insan ancak vicdanıyle konuşabiliyordu. Mektepler ve toplu yaşayanlar bir tedhiş havası içersinde bulunuyordu. Hafiye teşkilâtı sistemli surette çalışıyor, iki kişi arasındaki gizli konuşmaların mahiyetini öğrenecek kadar dessas ve hiylekâr davranıyordu.

Kimse kimsenin samimiyetine güvenemiyordu. Herkes yekdiğerini şüpheli gözlerle görüyordu. Dert var, dertli var, dertleşme yoktu!

İstihbarat zayıf, tecessüs yasaktı. Herkes zâhiren bir disiplin altındaymış gibi hareket ediyordu. İdareye karşı içten içe kaynayan fikirler, bir sel olmaktan uzaktı. Biz bu fikirlerin damlalar halinde damlamasına bile razı idik. Herkes aynı dertle malûldü, fakat kimse kimseye bunu açamıyordu.

Bir gün hemşerim, sınıf arkadaşım ve adaşım Tarsuslu Münif'i bu mevzuda yoklamak istedim. Onunla Sirkeci'de bir han odasında yatıyorduk. Ara sıra benden dahi gizli bazı kitaplar okuduğunu hissediyordum. Acaba Münif bazı kimselerle temasa mı gelmişti?

Muhitimizde hafiye tecessüsü fazlalaşmıştı. Bir arkadaşım, artan bu tecessüsün gizli cemiyetlerle ilgili olduğu ihtimalinden bahsetti. Bu gizli cemiyet ne idi; nerede idi? Kimler dahildi. Hakikaten var mıydı? Yoksa hafiyeler böyle bir cemiyetin mevcudiyetini işaa ederek mülâyim karşılayanları mı tespit etmek istiyorlardı? Zihnim bu gibi karışık suallerle dolu iken gece yarısı odama döndüm. Münif ben gelince uyandı. Biraz yokladım. O, bir takım felsefe kırıntılarını tekrarlayarak işi Allaha döktü! Hattâ Allahı inkâra sapacak kadar garip görüşler izhar eyledi. Görüşmemiz kapalı kaldı. Uyku girmeyen gözlerim şafak sökmesini bekledi. Gece yarısından sonra Münif'in kalkarak lâmbayı yakıp yatağının içinde bir şeyler okuduğunu gördüm. Bir müddet sonra zikre başladı. Biraz evvel Allahı inkâra kadar varan dostumun gece «Allah Allah» diye zikreylemesini garip buldum. Birgün sonra bu durum tekrarlandı. Artık, gündüz halkın aleyhine, gece lehine yapılmakta olan bu tezahür benim büsbütün tecessüsümü artırdı. Okuduğu kitaplara baktım. Siyasî eser vehmine kapılarak sevindiğim bu eserler, meğerse bir tarikata ait imiş!

Mamafih Münif sonraları, tarikat ışığı altında, istibdad mücadelesine katılanlardan oldu. Bizim mülkiyede kurduğumuz gizli cemiyetin hararetli elemanlarından idi. Yapılan daimî takip ve tazyiklere dayanamayarak yurdu terke mecbur kaldı. Mülkiyeyi ikmal etmeden İsviçre'ye kaçarak, orada yıllarca hürriyet akidesi uğrunda çalıştı.

di. Mektebe yalnız 40 kişi alınacaktı. Taliplerin fazlalığı karşısında mektep idaresi, idadî mezunları arasında imtihan açmaya karar verdi. Mülkiyenin tâlî kısmından mezun olan bizler, bu karara itiraz eyledik. Zira, biz esasen Mülkiyenin idadisinden mezun olduğumuzdan, âlî kısma bilâ imtihan girmemiz lâzımgelirdi. Arkadaşlarla gizli bir toplantı yaparak bu imtihana girmemeye karar verdik! Boykotumuzu, imtihan günü Sultanahmet Camiinin civarındaki parkta toplanmak suretiyle izhar eyledik. İçimizden bir grup seçerek mektep müdürüne gönderdik. Ben bunların içersinde bulunuyordum.

Müdür Abdurrahman Şeref Bey'in odasına girdik. Mülkiye Tâlî (idadî) kısmı müdürü olan Şeref Bey, o yıl terfian Âlî kısım müdürü olmuştu. Müdürün yanında imtihan heyeti toplanmıştı. Hepimiz mülkiye tâlî kısım mezunlarının imtihana tâbî tutulmasının yersizliğini ve tâlî kısmın esasen mülkiyenin kendi malı bulunduğunu, ve bu idâdînin hikmeti vücudunun, Mülkiye Âlî kısmına talebe yetiştirmek olduğunu ısrarla iddia eyledik. Ricamız kabul olunmadı.

İstibdad rejiminin en şiddetli bir devrinde mektep idaresine karşı protestolarda bulunarak hepimiz Sultanahmet parkına döndük. O gün imtihan yapılamadı. Boykotumuzun müessir olduğu ümidine düşerek seviniyorduk. Bir aralık mektep idarecileri talebe mümessillerini davet ederek, hareketimizin isyan mahiyetinde telâkki edileceğini, Dersaadette böyle bir vak'a zuhurunun fena âkıbetlere müncer olabileceğini telkin etmek istediler! Hakikat şudur ki, o senelere kadar İmparatorluğun hiçbir şehrinde, böyle bir talebe nümayişi vukubulmamıştı.

Mektep idaresi ile iki gün münakaşadan sonra, bazı arkadaşlarımızın mütavaatı yüzünden, mukavemetimiz kırıldı. Naçar, elebaşı olan bizler de heder-i istikbal endişesiyle imtihanlara katılmaya mecbur olduk.

İmtihan mefhumu, insanı heyecana ve bazen ümitsizliğe düşüren düşünceler içersinde bırakır. Hayatımda bu imtihan kadar hâtırasını, heyecanını unutamadığım bir eşini bilmiyorum. Muvaffak olanlardan 40 kişi mektebe alınacaktı. (Yarabbi!) diyordum. Bari bu imtihanda 40' ıncı olabilsem!

İmtihan sükûnetle geçti. Neticesi tahtaya asıldı. Birincilikle kazandığımı görünce gözlerim yaşardı. İkinci ya Hasan Tahsin (1) veya Cavit (2) idi; iyice hatırlayamıyorum.

O gün yurdun muhtelif köşelerinden gelip imtihan kazanan arkadaşlar, Mülkiye-i Şâhâne'ye yerleştirildi. Birçoğumuz tanışmıyorduk. İmtihanı kazananlar hep bir arada yemek yediler. Fasulye ile pilâvdan ibaret olan bu yemeği birbirimizin yüzüne bakmadan, birbirimizle konuşmadan yedik. Yemek sonunda zayıf nahif bir talebe ayağa kalktı. Hepimizin yeni bir hayatın bâsamaklarında olduğumuzu, yıllarca bir arada tahsil edeceğimizi, şimdiden tanışmak için, herkesin hazır bulunan arkadaşlara kendilerini tanıtmasını teklif eyledi. İlk evvel kendisini tanıttı: Ben Cavit (Selânik), hepimiz karşılıklı tanışmalardan sonra tahsil hayatımızın samimiyet ve uhuvvet içersinde geçmesine dua ettik.

Mülkiyeyi ikmalden sonra da bu çatı altında birlikte feyz alanların memleket hizmetinde yardımlaşmaları lüzumu — devrin icabatına göre siyasî bir mânaya gelmemek üzere — belirtildi.

Mülkiye-i Şâhâne'de geçen üç yıllık tahsil hayatımızda birçok bâdirelere maruz kaldık. Takip ve tevkif olunduk. Parasız kaldık. Fakat, imanımız, vicdanımız bizi tuttuğumuz yoldan ayırmadı. Bunları sırası geldikçe anlatacağım.

İlk senelerden beri ben Fârisî ve Arabîyi ilerletmeye çalıştım. Günün birinde Avrupa'ya firar zorunda kalırsam, lisandan müşkülâta uğramamak için Fransızca'ya da ehemmiyet veriyordum.

EDEBİYAT VE FELSEFE MERAKI

Fransızca'yı ilerlettikçe, büyük edebiyatçıların eserlerini okumak hastalığına tutuldum. Birçoklarını tercüme etmek hevesi, mukavemeti güç bir arzu halinde beliriyordu. Türkçe divân ve tarih merakım da had safhaya gelmişti. Edebiyatla da iştigale başladım. Babam Şâir Hakkı Bey, bu merak ve meylime fevkalâde hiddet gösteriyordu. Edebiyata karşı olan şevkimi kırmak istiyordu. Yazdığı mektuplarda şöyle diyordu: «Edebiyatla sakın uğraşma! Kendini devrin terakkî icabatı ile alâkalı mevzulara ver... Bugünkü günde fen işlerini bırakıp edebiyatla iştigal etmek, modern silâhlar dururken, çakmaklı silâh kullanmaya benzer...»

Babam, edebiyatla meşgul bir adamdı. Onu, kendi iştigal sahasından gayri memnun görmek, beni de bu mevzulardan kaçındırmaya sevk eyledi. Fakat ne de olsa felsefe merakım, ilmî metotlarla sistemlere olan hevesim içimi yakıyordu. Bu ateşledir ki, mektepte iken Spencer'in (Education) adlı eserini tercüme ederek (Terbiye-i İlmiye) adıyle neşreyledim. Bu kitap hayatımda neşreylediğim ilk ve son kitabımdır. Daha sonraları birçok eserler kaleme aldımsa da ya ikmaline muvaffak olamadım veya neşrine lüzum görmedim. Terbiye kitabını öyle bir heyecanla neşretmiştim ki, o çocukluk günlerimin tatlı raşelerini düşündükçe şu darbımeseli tekrarlarım: «Zaman olur ki, hayali cihan değer!...»

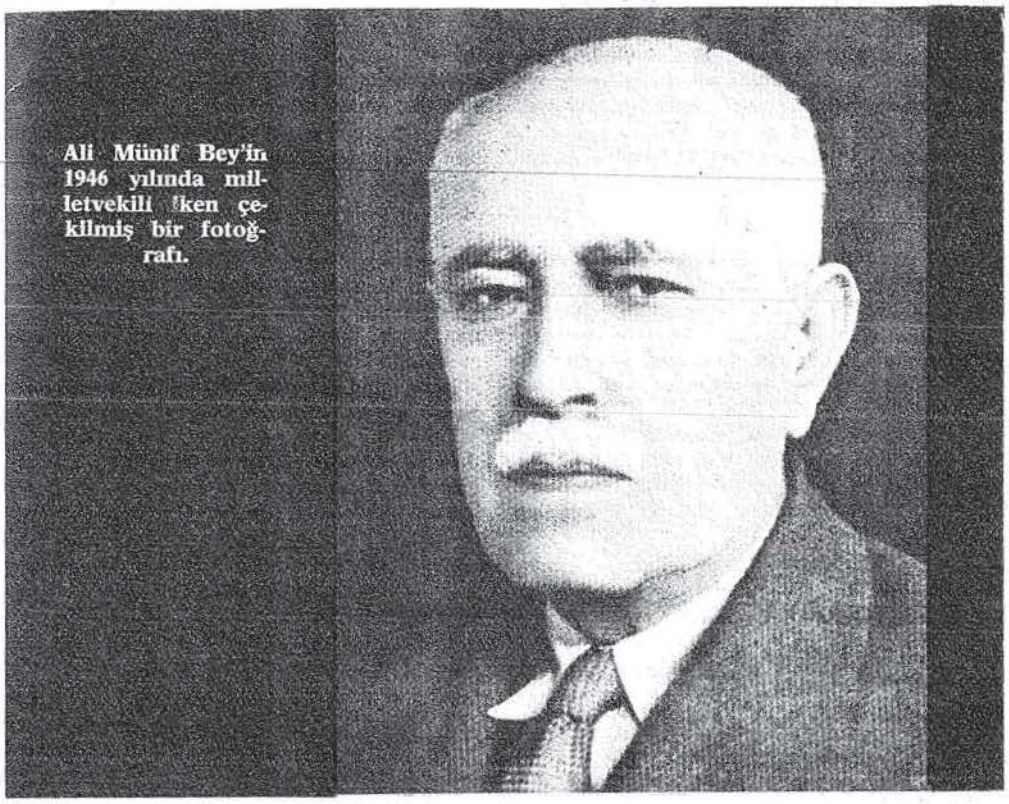
MÜLKİYEDE İLK GİZLİ TEŞEKKÜL

Mülkiyede irfanımız arttıkça, Avrupa'ya kaçanların çıkardığı risaleleri okumak, istibdad idaresine karşı yakınlarımız arasında münakaşalar yapmak bir sevk-i tabiî haline gelmişti. Bunu emekleme halinde bir siyasî hareket olarak vasıflandırmak da caizdir.

Fakat, hafiye bolluğu karşısında en yakın dos-

---

(1) Profesör Hasan Tahsin Ayni.
(2) Maliye Nâzırı Cavit.

Ali Münif Bey'in 1946 yılında milletvekili iken çekilmiş bir fotoğrafı.

tunuzla dahî, dertleşmenin imkânı olmadığı bir devirde yaşıyorduk. Her insan ancak vicdanıyle konuşabiliyordu. Mektepler ve toplu yaşayanlar bir tedhiş havası içersinde bulunuyordu. Hafiye teşkilâtı sistemli surette çalışıyor, iki kişi arasındaki gizli konuşmaların mahiyetini öğrenecek kadar dessas ve hiylekâr davranıyordu.

Kimse kimsenin samimiyetine güvenemiyordu. Herkes yekdiğerini şüpheli gözlerle görüyordu. Dert var, dertli var, dertleşme yoktu!

İstihbarat zayıf, tecessüs yasaktı. Herkes zâhiren bir disiplin altındaymış gibi hareket ediyordu. İdareye karşı içten içe kaynayan fikirler, bir sel olmaktan uzaktı. Biz bu fikirlerin damlalar halinde damlamasına bile razı idik. Herkes aynı dertle malûldü, fakat kimse kimseye bunu açamıyordu.

Bir gün hemşerim, sınıf arkadaşım ve adaşım Tarsuslu Münif'i bu mevzuda yoklamak istedim. Onunla Sirkeci'de bir han odasında yatıyorduk. Ara sıra benden dahi gizli bazı kitaplar okuduğunu hissediyordum. Acaba Münif bazı kimselerle temasa mı gelmişti?

Muhitimizde hafiye tecessüsü fazlalaşmıştı. Bir arkadaşım, artan bu tecessüsün gizli cemiyetlerle ilgili olduğu ihtimalinden bahsetti. Bu gizli cemiyet ne idi; nerede idi? Kimler dahildi. Hakikaten var mıydı? Yoksa hafiyeler böyle bir cemiyetin mevcudiyetini işaa ederek mülâyim karşılayanları mı tespit etmek istiyorlardı? Zihnim bu gibi karışık suallerle dolu iken gece yarısı odama döndüm. Münif ben gelince uyandı. Biraz yokladım. O, bir takım felsefe kırıntılarını tekrarlayarak işi Allaha döktü! Hattâ Allahı inkâra sapacak kadar garip görüşler izhar eyledi. Görüşmemiz kapalı kaldı. Uyku girmeyen gözlerim şafak sökmesini bekledi. Gece yarısından sonra Münif'in kalkarak lâmbayı yakıp yatağının içinde bir şeyler okuduğunu gördüm. Bir müddet sonra zikre başladı. Biraz evvel Allahı inkâra kadar varan dostumun gece «Allah Allah» diye zikreylemesini garip buldum. Birgün sonra bu durum tekrarlandı. Artık, gündüz halkın aleyhine, gece lehine yapılmakta olan bu tezahür benim büsbütün tecessüsümü artırdı. Okuduğu kitaplara baktım. Siyasî eser vehmine kapılarak sevindiğim bu eserler, meğerse bir tarikata ait imiş!

Mamafih Münif sonraları, tarikat ışığı altında, istibdad mücadelesine katılanlardan oldu. Bizim mülkiyede kurduğumuz gizli cemiyetin hararetli elemanlarından idi. Yapılan daimî takip ve tazyiklere dayanamayarak yurdu terke mecbur kaldı. Mülkiyeyi ikmal etmeden İsviçre'ye kaçarak, orada yıllarca hürriyet akidesi uğrunda çalıştı.

Tarsusî - zâde Münif Bey, aynı zamanda şairdi. Vatan, Şeref, Hale, Valdem adlı şiir kitapları vardır. 1931 yılında Tarsus'da vefat etti. Vasiyeti üzerine mezar taşına şu satır yazıldı:

(Burada Allahın en bed kullarından Tarsusî Zâde Münif yatıyor).

●

Sınıf arkadaşlarımdan Leskovikli Rauf'la sevişirdik. Dostluğumuz pek samimane idi. Bu saikledir ki Sirkeci'de bir oda tuttuk; derslerimizi birlikte hazırlıyorduk. Bilâhare ikametgâhımızı Bâbıâlî civarına nakleyledik. Odamızda, ara sıra Jön Türkler'den ve siyasî durumdan da, gizli bahisler açılırdı.

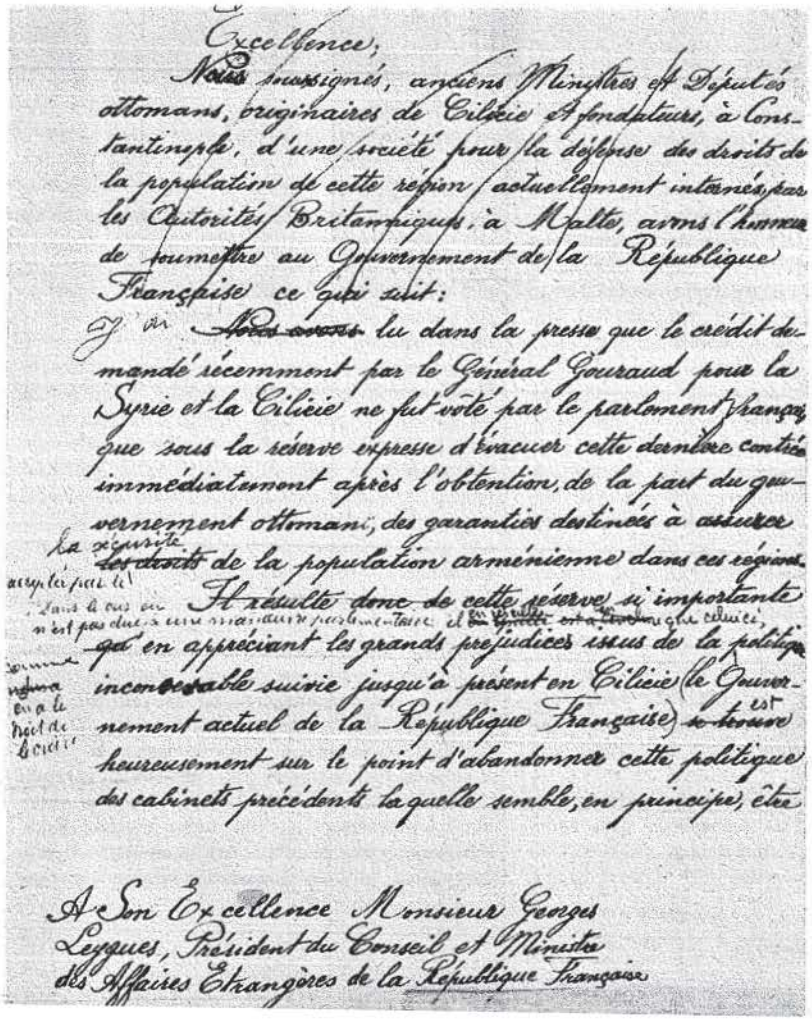
Bir akşam üzeri Rauf, teheyyüç ifade eyliyen bir çehre ile odaya girdi. Yarı sevinçli, yarı korkulu bir tavrı vardı. İçeriye girince sağa, sola bakındı. Kimse olmadığını görünce: Umduğumuz oluyor Ali Münif! dedi.

Böyle bir habere her an intizar ediyordum. Bu havadise şaşırmadım. Karşı karşıya heyecanla oturduk. Tıbbiyede bazı gizli hareketlerden ve bunların Jön Türkler'in temadisi olduğundan Rauf'a bahsedilmişti. Hatırımda kaldığına göre Şahin Taki Bey kendisiyle temas etmiş.

Bu gizli hareketten emniyet edilir Mülkiyelilerin de haberdar edilmesi ve benimle de görüşülmesi isteniyormuş. Bu haberin sevinci ile gece yarılarına kadar uyuyamadık. Gözümüzün önünde yeni bir ufuk, içimizde canlanan başka bir âlem vardı.

İlk iş olarak, Tıbbiyelilerle temasa geçmek ve Mülkiyedeki yakın arkadaşlarımıza vaziyeti izah etmek kararını aldık. Mülkiyede samimiyetine güvendiğimiz fikir arkadaşlarımızdan Murat Fuat'la Rahmi'ye o gün bahsettik. Diğer taraftan Tıbbiyede bu gizli fikir cereyanlarının başında bulunan İbrahim Temo ile temasa geçtik. Bu arada, Diyarbekirli İshak Sükûti ile de görüştük. Bu istişareler ve temaslardan başka ayrıca, Rauf, Tıbbiyede Yüzbaşı olan Doktor Asaf Derviş (bilâhare Paşa) ile gizli görüşmeler de yaptı.

1892 senesinin başlarında vukubulan bu hadiseler sırasında, her an hafiyelerin ağına düşebileceğimizi düşünerek azamî ihtiyatla çalışıyorduk.

Excellence,

Nous soussignés, anciens Ministres et Députés ottomans, originaires de Cilicie Arménienne, fondateurs, à Constantinople, d'une société pour la défense des droits de la population de cette région, actuellement internés par les Autorités Britanniques, à Malte, avons l'honneur de soumettre au Gouvernement de la République Française ce qui suit:

J'ai lu dans la presse que le crédit demandé récemment par le Général Gouraud pour la Syrie et la Cilicie ne fut voté par le parlement français que sous la réserve expresse d'exiger cette dernière contrée immédiatement après l'obtention, de la part du gouvernement ottoman, des garanties destinées à assurer la sécurité des droits de la population arménienne dans ces régions.

Il résulte donc de cette réserve si importante que en appréciant les grands préjudices issus de la politique incontestable suivie jusqu'à présent en Cilicie (le Gouvernement actuel de la République Française) est heureusement sur le point d'abandonner cette politique des cabinets précédents laquelle semble, en principe, être

A Son Excellence Monsieur Georges Leygues, Président du Conseil et Ministre des Affaires Etrangères de la République Française

Ali Münif Bey'in Fransa Başbakanı Georges Leygues'ye gönderdiği bir mektubun fotokopisi.

Mülkiyedeki diğer arkadaşlarımıza bu gizli teşkilâtın mahiyetini ve mektepte birleşerek yürümemiz lüzumunu aşılamağa başladık. Bir taraftan Rauf, bir taraftan ben günlerce meşgul olduk. Ben durumu, bizden bir sınıf büyük olan Selânikli Osman ile, bir sınıf küçük olan Şevket'e açtım. Tarsuslu Münif, Beyrutlu Emin Arslan, Selânikli Hüsnü, Mithat Şükrü hâr taraftar olarak aramıza katıldılar. Hülâsa birçok arkadaşlar bu işe taraftar oldular. Bu gaye uğrunda, siyasî hayatlarının her safhasında, gözlerini budaktan sakınmadılar.

●

Istanbul'da gizli cemiyetin taraftarları çoğalıyordu. Münevverlerde cemiyete karşı o kadar ortak bir iştiyak vardı ki, bu mevzudaki her haber hürriyete susamış insanların manevî gıdası olmuştu. Samimî kimseler birbirlerine soruyorlardı: Cemiyette kimler var? Halkça bilinen malûmat ve rivayetler cemiyetin lehine inkişaf ediyordu. Esasen cemiyete dahil olanlar bile cemiyette kimlerin bulunduğunu bilmiyordu.

Bir kısım kimseler, meşhur simaların cemiyete dahil olduklarını işiterek taraftar oluyorlardı. Bilhassa ahrardan İsmail Kemal ve Mizancı Murat Ali Şefkati beylerin, hattâ Maarif Nâzırı Münif Paşa'nın cemiyete dahil oldukları her tarafa işaa ediliyordu.

İran Sefarethanesi'nin karşısındaki odamızda her gün bunlar konuşuluyordu. Istanbul'da cemiyete dahil olanların tam listesini kimse bilmiyordu. Bu arada Avrupa'ya kaçanların da hüviyetlerini öğrenmek güç oluyordu. Gün geçtikçe Avrupa'ya firar ederek hürriyet mücadelesine hariçte katılanların miktarı çoğalıyordu. Hariçteki teşkilât kuvvetlendikçe seviniyorduk. Sultan Hamid, Istanbul'dakileri hafiyelerle takip ettirmekle beraber, hariçtekilerden endişe duyuyordu. Nihayet Avrupa'daki kıymetli hürriyet mücahitlerini nasihatla, cazip memuriyet teklifleriyle, para ile fikirlerinden vaz geçirmek gibi tedbirlere baş vurdu. Emeline vusul için, ser-hafiye Ahmed Celâleddin Paşa'yı Paris'e gönderdi. Bu zatın sıfatında hafiyelik damgası bulunmakla beraber, kalben hürriyetperverlerle beraberdi. Aldığı vazifenin Paris'teki tatbikatı, mücahitlerin lehine cereyan etti. O, Paris'teki gençlere hayli yardımda bulundu. Gizli cemiyetin söndürülmesine değil, üremesine hizmet eyledi.

Fransa'ya kaçanlar Sultan Hamid'in iğfalâtına kapılıp dönmediler. Ancak Murat Bey gibi Paris'te uzun kalamıyarak nadimane dönenler istisna teşkil eyledi.

O günlerde dahildeki teşkilâtın gayretleri şu iki hedefte toplanıyordu: 1) Tanınmış fikir adamlarını sinesine almak; 2) Bazılarının harice firarını sağlamak... Bu sahadaki mesaiden memnuniyetbahş semereler elde edildi. Bu işte mektep arkadaşlarımızdan Ayıntaplı Mehmed'in büyük himmeti görüldü.

Mehmet Hilmi aslen Adanalı olmakla beraber, Maarif Nazırı Ayıntaplı Münif Paşa'nın himayesiyle Mektebi Mülkiyede okuduğu için, adı Ayıntaplı kalmıştı. Hatta mektepteki lâkabı (Tüm Hilmi) dir. Cenup şivesi iktizasınca (bütün) veya (tamam) kelimesini (tüm) tarzında telâffuz etmesi kendisine arkadaşlar arasında bu lâkabın verilmesine mucip olmuştu.

Maarif Nazırı Ayıntaplı Münif Paşa dahi, bizim Tüm Hilmi'nin gayretiyle cemiyete taraftar oldu. Diğer taraftan, Hilmi'nin asıl muvaffakiyetini, Şeyh Zafir'le yeğeni ve biraderi Şeyh Kasım'ın oğlu Zâdegândan Hamit Beyi elde etmesi ve Murat Beyin Paris'e firarını hazırlamasıdır.

Paris'tekilerin teşkilâtlı olarak çalışmaları, Istanbul'dan firarları artırıyordu. Cemiyetimiz mensupları bunları kolaylaştırmak için feragatle ve her türlü tehlikeleri göze alarak çalışıyorlardı. Aydın Maarif Müdürü Emrullah (Maarif Nazırı merhum Emrullah Efendi), Tıbbiyede cemiyete büyük hizmetler eden ve (Derviş Yema) adıyle anılan Doktor İbrahim Naci ile Doktor Nazım'ın Avrupa'ya kaçmalarında cemiyet. mensuplarının büyük yararlıkları görüldü.

GİZLİ CEMİYETİN HARBİYE'YE İNTİKALİ

Tıbbiyede İbrahim Temo, İshak Sükûti, Asaf Derviş, Cevdet, Nazım, İbrahim Naci vesairenin teşkil ettikleri gizli cemiyet ruhunu Mülkiyede de bizler genişletmiştik. Şimdi bu cemiyet fikrinin, ordunun mihrakı olan Harbiye'ye sirayeti lâzımdı. Bunu da hemşerim Mehmet Hilmi üzerine aldı. Harbiye'de bulunan Şeyh Zafir'in yeğeni Zadegândan Hamit Beyi imale eyledi. Leskovikli Rauf da görüşerek cemiyetin gayesini açıkladı. Hamit Beyin himmet ve gayretiyle gizli cemiyetin ruhu fiilen Harbiye'ye girdi.

Hamit Beyin cemiyete girmiş olması, cemiyet mensuplarını pek sevindirdi. Herkese neş'e ve kuvvet verdi. Mumaileyh hakikaten bir hamiyet timsali oldu. Az zamanda Harbiye'de gizli cemiyet ve hürriyet fikrinin üremesini temin etti. Kendisine namuslu ve temiz arkadaşlar buldu. Mektepte bu mevzuda hareketler baş gösterdi.

GİZLİ CEMİYETİN NİZAMNAMESİ

Mülkiye'de gizli cemiyete intisap edenler gün geçtikçe artıyordu. Bir aralık miktarı 30 - 35'e baliğ oldu. Tıbbiye ve Harbiye'de de artan gizli talebe teşekküllerinin bir nizamname ile ve programlı bir surette çalışmaları fikri ortaya atıldı. Yapılacak bu nizamnamenin yalnız mektepler için değil, bütün memlekete şamil bir hüviyet taşıması düşünülüyordu. Bunun lüzumu üzerinde arkadaşlarla fikir teatisinde bulunduk. Tıbbiye'deki arkadaşlar nizamname yapılması fikrine taraftar olmadılar. Mülkiye'liler ısrar eylediler. Hattâ hatırımda kaldığına göre Beyrut'lu Emin Arslan, Mülkiye'lilerin ayrı bir cemiyet kurarak faaliyetlerine devam edebileceklerini ileri sürdü.

(Devamı var)